

14. Йосипенко С. Л. Українські церковні інтелектуали другої половини XVII – початку XVIII століть і становлення модерності / С.Л.Йосипенко. - Електронний ресурс. Режим доступу: http://www.filosof.com.ua/Jornel/M_66/Yosyenko.pdf
15. Экштут С. Пространство интеллектуальной истории // Диалог со временем. Альманах интеллектуальной истории. Вып. 4. – М., 2001. – С. 12-25.
16. Барабаш Н. О. Комунікативні мережі в інтелектуальних спільнотах: динаміка змін / Н. О. Барабаш // Духовна сфера в умовах глобальних цивілізаційних трансформацій: тези доповідей міжнародної наукової конференції. – Дніпропетровськ, 2008. – С. 30-31.
17. Дерябин А.А. (Пер. с англ.).(1998). Неформальные группы и сети коммуникации. // Chapter 8. Informal Groups and the Origin of Networks (pp. 132-147). – Електронний ресурс. Режим доступу: <http://psyberlink.flogiston.ru/internet/bits/colleges>.
18. Станевич Е. К Александру Александровичу Палицину / Станевич Е. Собрание сочинений в стихах и в прозе Евстафия Станевича. Книга первая.– СПб.: Медицинская типография, 1805. – С. 29-41.
19. Палицын А. Стихи из д. Поповки (на отъезд мой из Украины) / Станевич Е. Собрание сочинений в стихах и в прозе Евстафия Станевича. Книга первая. – СПб.: Медицинская типография, 1805. – С.78-81.

Барабаш Д. В., Барабаш Н. А. Из истории украинского Просвещения: интеллектуальное сообщество “Поповская академия”.

Статья посвящена определению смысла понятий “интеллектуал” и “интеллектуальное сообщество” на украинском материале через деятельность на Слобожанщине в конце XVIII – в начале XIX ст. кружка дворянской аристократии во главе с Александром Палициным, который выступал носителем просветительской идеологии. Доказано, что “Поповская академия” фактически представляла собою полуоткрытую интеллектуальную коммуникативную сеть – “колесо”, представленную двумя условными уровнями (интеллектуалы-профессионалы и интеллектуалы-ученики).

Ключевые слова: “Поповская академия”, интеллектуальное сообщество, интеллектуальная коммуникация.

Barabash D. V., Barabash N. A. From history of the Ukrainian Education: intellectual community “Popivska academy”.

Article is devoted to the definition of sense of concepts “intellectual” and “intellectual community” which is based on the Ukrainian material through activity of noble aristocratic community led by Oleksander Palitsyn who acted as the carrier of educational ideology on Slobozhanshchina at the end of XVIII - in beginning XIX centuries. It is proved that “Popivska academy” actually represented itself a half-open intellectual communicative network - “the wheel”, presented by two conditional levels (intellectuals-professionals and intellectuals-pupils).

Keywords: “Popivska academy”, intellectual community, intellectual communication.

УДК 94(477.7):19

В. О. Доценко

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ СТАНОВИЩЕ ЄВРЕЙСЬКОЇ ГРОМАДИ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ У ХІХ СТОЛІТТІ

Об'єктом дослідження є історія єврейської громади українських губерній Російської імперії протягом ХІХ ст. В статті розглядається соціально-економічне становище єврейської громади українських губерній протягом ХІХ ст., аналізуються передумови створення єврейських громадських організацій Російської імперії на початку ХХ ст. На рубежі віків сформувалась специфічна соціальна структура єврейського населення українських губерній Російської імперії. Навіть поверховий аналіз, співставлення соціальної структури єврейського і інших етносів, дозволяє зробити висновок про переважання серед євреїв регіону представників купецької, ремісничої і лихварської соціальних груп. Переважання євреїв у невиробничій сфері призвело до міжетнічного конфлікту з представниками українського і польського етносів.

Ключові слова: євреї, купці, лихварі, ремісники, “межа осілості”, містечко, Правобережна Україна, Російська імперія.

Дослідження етнічної історії стало одним із пріоритетних напрямів у світлі реалізації державної програми щодо відродження національних меншин України, згідно з положеннями Конституції України, “Декларації прав національностей” та закону “Про національні меншини”. Необхідність глибокого й повного висвітлення історії розвитку національних меншин України, які становлять близько чверті всього населення сучасної української держави, і водночас відсутність спеціальних досліджень цієї теми у вітчизняній історіографії спонукають до вивчення і такого важливого питання, як історія єврейської громади України у ХІХ столітті. Недостатній стан вивчення проблеми зумовлює вирішення у цій розвідці таких завдань: з'ясувати фактори що спричинили катастрофічне соціально-економічне становище єврейського населення містечок українських губерній на початку ХХ століття, проаналізувати вплив на розвиток регіону царського уряду, визначити соціально-економічні передумови єврейських погромів початку ХХ століття в Російській імперії.

Єврейське населення потрапило до складу Російської держави в результаті поділів Польщі в кінці ХVІІІ ст. і представляло собою розсіяну етнорелігійну групу з специфічною соціально-економічною організацією, в якій були відсутніми дворянство та селяни. Після приєднання правобережних українських

земель до Росії царський уряд почав впроваджувати великодержавну політику щодо нових підданих, зокрема, і євреїв. Імперська політика базувалася на трьох основних принципах, які вона застосовувала по відношенню до всіх національних меншостей: православ'я, самодержавство, народність. До них додавався і економічний гніт іновірців. На території "смуги осілости" єврейство за російським законодавством не могло володіти землею та вести сільськогосподарське виробництво. Переважна більшість євреїв Правобережної України займалась ремеслом та дрібною торгівлею. На початку ХХ ст. на Правобережній Україні сформувався своєрідний господарський та соціально-економічний феномен – єврейське містечко. В маленьких містах і містечках Правобережжя проживало більшість єврейського населення. По суті за складом мешканців єврейськими містами на Волині були Бердичів, Коростишів, Проскурів, Волинськ, Малин та інші. Загалом, єврейське містечко було типовим елементом соціально-економічного життя в Україні. Візьmemo хоча б національний склад повітових і заштатних міст Волинської губернії. Серед мешканців Дубна євреїв було 72%, Луцька – близько 80%, Рівного – 68%, Острога – майже 75%. А подекуди, як скажімо, в Бердичеві, населення складалося майже винятково з євреїв – понад 86% [16, с.21].

Внаслідок обмежень щодо розселення в сільській місцевості та основних напрямків економічної діяльності сформувалась й структура та промисли єврейського населення українських губерній Російської імперії.

До початку революційних подій 1917 року соціально-економічна структура російського єврейства не зазнала істотних змін. Вона мала специфічні особливості, що докорінно відрізняли її від соціальних структур інших етнічних груп. Справа полягала в тому, що традиційні заняття євреїв, що виокремилися ще в докапіталістичний період, виявилися законсервованими жорсткими умовами "смуги осілости". Через свою національність та віросповідання єврейство, за рішенням царського уряду мало можливість займатися тільки певними видами господарської діяльності. Євреям містечок дозволялось вести посередницьку торгівлю між містечком та навколишніми селами, займатися певними видами ремесла. За матеріалами перепису 1897 р. єврейське населення Російської імперії переважно займалося торгівлею – 54,4% та ремеслом – 29,4%, лише 4% працювало на великих підприємствах імперії, 10% перебували на державній службі і 2,2% займалися сільським господарством [6, с. 10]. Серед євреїв "смуги осілости" торгівлею займалося 43,14 %, із них 40 % займалися виключно сільськогосподарською, зерновою та хлібною торгівлею [4, с. 54]. На офіційному рівні єврейське населення прийнято було поділяти на "корисне" (купці, ремісники, землероби) та "людей постійного заняття". Другі на думку багатьох громадсько-політичних діячів, були наділені вродженими "негативними племінними якостями, що унеможливило... будь-яку можливість конкурувати з ними християнам". Причому чисельно домінуючою була саме частина "прагматичних людей постійного заняття" [14, с. 466].

Формування єврейського купецтва розпочалося ще до приєднання Правобережної України до складу Російської імперії. Ще у XVIII ст. євреї Волині, що входила до складу Польщі, зосередили свою діяльність в сфері обміну та посередництва. Єврейство виконувало роль посередника у торгівлі між виробником та споживачем сільськогосподарської продукції. Так, в середині XVIII ст. в Житомирі євреїв-торгівців було в 13 разів більше, ніж купців-християн. На початку XIX століття на Правобережжі торгівлею займалося понад 80% євреїв. [16, с.23] На кінець XVIII ст. єврейські купці складають конкуренцію російським купцям Москви та великих міст імперії. Про це згадується в жалобних листах російського купецтва до Катерини II. Купці наголошували на торгівлі єврейськими купцями контрабандним товаром, що дозволяло їм демпінгувати.

На початку XIX ст. єврейські купці здійснювали переважну частину торговельних операцій у смузі осілости. Значна частина єврейського купецтва займалась комерційною діяльністю торгуючи на ярмарках та здійснюючи надомну торгівлю. Поширеною практикою серед єврейства Лівобережної України була монополізація місцевої (у селі чи найближчій окрузі) торгівлі, утримання "оренд казенних оброчних статей", проведення лихварських операцій з грішми, горілкою, збіжжям. Такий спосіб "заробляння на хліб" давав змогу не лише "отримувати значні за сільськими мірками баріші й відсотки", висискувати селян, а й забезпечував неофіційне верховенство над ними. Хоча "на людях" (офіційні відносини) євреї вели себе здебільшого пасивно. У громадському житті, зокрема, й діяльності органів самоврядування видимо активної участі, як правило не брали [14, с. 457].

Протягом XIX ст. царський уряд постійно обмежував на законодавчому рівні торговельну діяльність євреїв. Вводились обмеження на торгівлю спиртними напоями, посередницьку торгівлю з українськими селянами, заборонялась внутрішня торгівля між певними губерніями імперії. Не дивлячись на заборони, за даними перепису 1897 р. в містах імперії торгівлею займалося близько 30% єврейського населення. Так, в Російській імперії нараховувалось 618 926 осіб зайнятих у торгівлі, з них 450 427 осіб були євреї, тобто торгівців всіх національностей було в три рази менше ніж євреїв [5, с. 649].

Проте було б помилкою вважати, що заняття торгівлею позитивно позначилося на матеріальному становищі всього єврейського загалу. Скупченість у смузі осілости призвела до перевантаження містечок євреями-торгівцями, які мали мізерний оборот. Характерною була картина, підмічена одним із подорожуючих у Бердичеві: тут у єврейських крамницях жінки вторговували щодня від 40-50 до 70 копійок. Затиснуте кордонами смуги осілости й бюрократичними заборонами єврейське населення протягом XIX ст. майже не змінило сферу економічної діяльності. Це стосувалося навіть губерній Півдня України, в яких російський уряд заохочував єврейство до землеробства: у Таврійській губернії у 90-х рр. XIX ст. торгівлею займалися майже 40% євреїв [11, с. 70].

Наприкінці XIX ст. єврейська торгівля з більш-менш значним оборотом проходила еволюцію: з сфери торгівлі речами в сферу посередництва. У цей час значно зростає кількість єврейських комісійних контор, комівояжерів. Але з іншого боку, посередницька діяльність спричинила й дроблення прибутків, що призводило до банкрутств. Міста і містечка Правобережної України були переповнені дрібними торговцями,

які жорстоко конкурували один з одним. “Крамниць – що зірок на небі: – писав Л.Леванда. – Ви не повірите, що крамниця, весь товар, який можна купити за якісь двадцять чи тридцять рублів, повинна нерідко служити єдиним засобом існування для цілого сімейства, часто численного. Для дрібної торгівлі потрібен був хоч якийсь оборотний капітал, проте його ні в кого не було” [10, с. 44]. Коли приходив час закуповувати товар, єврей біг до сусідніх крамарів і брав у них безвідсоткову позику – три-п’ять карбованців у кожного. Ці гроші він поступово повертав, виторговуючи у своїй крамниці, і, у свою чергу, давав позику іншим крамарям для закупівлі товару. Виходило так, що всі євреї міста торгували на один і той самий оборотний капітал у декілька сотень карбованців.

З 60-х рр. XIX ст. активно розвивається єврейський фінансовий капітал. В цей час починають виникати земельні банки, в організації яких єврейські гроші відігравали важливу роль. На початку XX ст. євреї мали значний вплив на економічну та фінансову ситуацію в імперії.

Окрему сферу комерційної діяльності українського єврейства у другій половині XIX на початку XX ст. складала оренда та суборенда сільськогосподарських земель. Хоча законодавчі акти 1863 та 1865 року забороняли євреям тримати землю в оренді, вони різними шляхами і методами намагалися обійти закон, що обмежував їх права. Євреї укладали угоди з поляками на оренду землі терміном на 30, 60, 80 років [2]. Після реформи 1861 р. на селі поміщики та заможні селяни практикували укладання з євреями таємних орендних договорів. За офіційними даними, на Полтавщині та Чернігівщині місцеві євреї здійснювали від 27 до 42% операцій суборенди землі [14, с. 457]. У 1872 році на Київщині, Поділлі, Волині 914 євреїв, орендуючи у 914 маєтках 516 958 десятина землі, сплачували поміщикам 1 509 тис. крб. і водночас отримували прибуток 3 600 тис. крб. На кінець XIX ст. на Чернігівщині у 600 маєтках у руках євреїв-орендарів зосереджувалося 40% усієї орендної землі [11, с. 71].

Зайнятих в промисловості Правобережної України євреїв нараховувалося 555 тис. (із 5 млн. чоловік), тобто близько 11 %, Майже половина з них – 276 тис., працювала на швейному та взуттєво-шкіряному виробництві [4, с.54]. У промисловості, що діяла в “смугі осілості”, за даними того ж перепису 1897 року, було зайнято біля третини єврейського населення, а сільським господарством займалося 3 – 4 % євреїв, службовці приватних компаній становили 5 %, знаходились на державній службі і займались так званими “вільними професіями” – 5 %.[7] Така особливість соціальної структури і господарської діяльності євреїв і була, власне, головною причиною специфічного ставлення до них із боку навколишніх етносів, а також виникнення на цій основі цілого ряду проблем, сполучення котрих і одержало назву “єврейське питання”. [12, с. 50].

На другому місці серед основних занять євреїв було ремесло. Кількість ремісників-євреїв у смугі осілості протягом XIX ст. постійно зростала. Якщо на початку XIX ст. ремісництвом займалося близько 12% євреїв, які проживали в українських губерніях Російської імперії, то на кінець століття цей показник майже потроївся. Тільки офіційно за даними перепису 1897 р. кустарі та ремісники складали 18,4% від усієї чисельності євреїв Російської імперії. При цьому на кожного єврейського фабрично-кустарного робітника припадало 7 ремісників і чорноробів [6, с. 10]. Ще більший відсоток складали євреї ремісники у Волинській губернії. Якщо у 1812 році ремісників-євреїв налічувалося 3143 чол., що становило 18,8% єврейського населення Волинської губернії, то в 1818 р. – їх було 16 902, у 1832 р. – 17 026, в 1852 р. – 20 114. За сорок років їх кількість тільки на Волині збільшилася у 6,4 рази [15, с.124].

У 1897 році в Російській імперії нараховувалося 500 тис. євреїв-ремісників 60 спеціальностей. Основними єврейськими ремісничими спеціальностями були ювелірна справа, ковальство, утримання кравецьких та взуттєвих майстерень. Займались євреї і фабричним виробництвом, але точно визначити число фабрикантів не можливо, оскільки під час здійснення перепису євреї свідомо приписували себе до складу ремісників і торгівців.

Перепис 1897 року зафіксував серед жителів містечок 276 тис. євреїв-ремісників. З них 127 тис. чоловік кравців, 18 тис. білошвейок, 11 тис. чоботарів, 70 тис. заготівельників і 27 тис. шорників [4, с. 54]. На Волині вже працювало 47 782 ремісники, серед яких було близько 37 тис. євреїв, тобто 77,4%. Але слід зазначити, що інколи статистичні данні не відповідали дійсності, бо євреї-ремісники свідомо приховували своє заняття, щоб не реєструватися, не брати встановлених промислових свідоцтв, не платити податків. Загалом ремісники-євреї займалися майже 60-ма видами ремесел: кравецьким, шевським, столярним, ковальським, переробкою харчових продуктів, теслярством, будівництвом. Ремісничі вироби євреїв мали попит за межами їхніх міст та містечок: Житомир та Бердичів славилися меблями, містечка київського Полісся кожухами й іншим селянським одягом [11, с. 73]. У смугі осілості серед ремісників переважали кравці та шевці. Поширеними серед євреїв були будівельні ремесла – столярне, теслярське, виготовлення груб. Натомість найбільш розповсюдженими були ковальські ремесла, які потребували комбінації фізичної праці з умінням та вправністю. Євреї у смугі осілості не тільки займалися цим ремеслом, але були головними його представниками, поступаючись лише німцям. 1904 р. у м. Лохвиці Полтавської губернії було обстежено 14 кузень, з них 11 належало євреям [9, с. 107].

Реформи 60–70-х рр. XIX ст. боляче вдарили по основній масі єврейських ремісників скупчених в межах смуги осілості. Швидкий розвиток капіталістичного виробництва, масовий випуск більш дешевої продукції призводив до розорення значної частини єврейських ремісників та посиленню еміграційних тенденцій. До кінця XIX ст. середньорічний дохід єврейського ремісника був у півтора – два рази нижчим від доходів українського селянина (150-300 крб. на 400-500). Багато ремісників розорювались і ставали безробітними. У деяких общинах їх чисельність досягала 40 відсотків. За деякими підрахунками, на межі століть від 30 до 50% євреїв не могли звести кінці з кінцями без допомоги благодійних організацій. У другій половині XIX століття за рахунок благодійності існувало 20% єврейського населення Бердичева. Більшу частину

померлих доводилося ховати за рахунок громад, тому що родичі не мали на це коштів [11, с.74]. Швидкий розвиток промисловості в кінці 90-х рр. XIX ст. поступово витісняє єврейського ремісника із сфери приватного підприємництва. Він потрапляє у залежність від фабриканта і за своїм становищем стає схожим на робітника. Таким було виробництво взуття в Південно-Західних губерніях, ткацьке виробництво в Лодзинському районі. Експлуатація цих ремісників була більш жорсткішою, ніж фабричних робітників, бо вони працювали в гірших умовах і за меншу плату. Середній заробіток, наприклад, кравця на початку XX ст. складав 150-250 крб. в рік, а прожитковий мінімум того часу складав 360 крб. [3, с. 13].

Третю значну групу складали державні службовці і представники вільних професій. Представники даної групи складали 10% від загальної чисельності єврейського населення. Формування єврейського чиновництва розпочалось в першій половині XIX ст. Указом від 30 червня 1839 р. уряд надав можливість євреям обиратися до державних органів (дум, магістратів, ратуш), але чітко визначив перелік посад на які їм було заборонено призначати. До переліку потрапили засідателі палат, повітових та совісних судів, міські голови, ратмани міських поліцій, члени словесних судів та інші посади доступ до яких надавався лише православним [13, с. 594-595]. Отже, за правління Миколи I євреїв допустили лише до органів міського самоврядування інша державна служба була для іновірців забороненою.

За імператора Олександра II указ Миколи I втратив свою силу і особи з вищою освітою отримали право на державну службу. За законом від 27 листопада 1861 року на службу дозволялось брати тільки тих євреїв, які отримали ступінь кандидата університету чи доктора медицини. Закон від 1 квітня 1862 р. розповсюджував право на службу і на тих євреїв, що мали ступінь не нижче дійсного студента. В 1865-1867 рр. це право поширюється і на лікарів, які навіть не отримали ступінь доктора медицини, за виключенням Петербурга і Москви [8, с. 142]. Отже, за реформованим російським законодавством відмінності в віросповіданні не повинні були бути перепорою при призначенні на адміністративну посаду. Однак в кінці 70-х р. XIX ст. євреїв перестали призначати на адміністративні посади. В 1889 р. вводяться заборони на заняття адвокатурою. Обмежується доступ осіб юдейського віросповідання до викладання в середніх та вищих навчальних закладах. При цьому необхідно наголосити, що для осіб неюдейського віросповідання подібних заборон не існувало. Однак, не дивлячись на заборони, у повітових містах та містечках Правобережної України в другій половині XIX – на початку XX ст. виключно євреї займали всі посади у міщанських управах та роздаточних комісіях з розподілу податку з нерухомого майна, а також були депутатами, що брали участь у розгляді скарг на неправильний розподіл, про це свідчать результати виборів в Київській, Волинській та Подільській губерніях за 1904-1907 рр. [17, с. 149]. Отримавши освіту і будучи позбавленими можливості займати посади на державній службі, євреї стали переходити у вільні професії. Адвокатура, журналістика, критика, лікарська практика, мистецтво – все це було широким полем, де вони не тільки могли розвивати свою діяльність, але і здійснювати вплив на всі боки життя держави, залишаючись в той період чужорідним населенням. Згідно з дослідженнями Л.Г. Зінгера на початку XX ст. розподіл єврейського населення, за вільними професіями був такий: працювало близько 500 адвокатів, 1500 літераторів і артистів, 4500 лікарів і фельдшерів, 10000 рабінів та близько 16 тис. педагогів [6, с. 21].

Особливістю єврейської інтелігенції та представників вільних професій в другій половині XIX ст. стала їх поступова асиміляція. Державні службовці поступово забували іврит. Його в побуті та на службі заміняла російська. Молоді освічені євреї відмовлялися і від дотримання іудаїзму, звичаїв та єврейської культури. Поступово формується російська єврейська інтелігенція, яка втратила свою національну ідентичність і повністю підтримувала царський режим.

Зовсім невелику групу серед євреїв складали робітники. Вони зосереджувались переважно на єврейських фабриках (їх нараховувалось по країні 7,5 тис і 3 тис. з них в межах смуги осілости). Єврейські фабрики відрізнялися від інших неєврейських меншими розмірами, застосуванням переважно ручної праці і мізерною зарплатою. Так, на ткацьких фабриках максимальна оплата праці складала лише 35 копійок на день [3, с. 13]. В загальній масі робітників великих підприємств Катеринославської губернії масова частка єврейського пролетаріату складала трохи більше одного відсотка. Згідно з даними ЄКТ, у вугільній промисловості єврейські робітники складали 1-2% від загальної кількості робітників. Однак, враховуючи масову частку євреїв серед населення Катеринославської губернії, а це за даними перепису 1897 року – 7%, то єврейський пролетаріат складав третину від загальної частини євреїв губернії [1, с.109]. Загалом в українських губерніях євреї-робітники великих капіталістичних підприємств і робітники і учні кустарів складали відповідно 4% та 11%. Не випадково частина єврейського робітництва стала шукати порятунку у еміграції: з 1881р. до початку 1890-х рр. із Російської імперії виїхало близько 200 тис. євреїв; з 1903 до 1907 р. – більше 400 тис. Всього між 1881 і 1914 рр. виїхало від 1,7 до 2 млн. осіб. [3, с. 13].

Отже, на межі століть формувалася специфічна соціальна структура єврейського населення українських губерній Російської імперії. Навіть поверховий аналіз співставлення соціальної структури єврейського населення в губернії з відповідною структурою інших етносів – українців, росіян, поляків свідчить, що вони суттєво відрізнялись. Переважно ці відмінності стосувалися співвідношення участі у виробничій та невиробничій сферах економіки. Непропорційна перевага участі євреїв в невиробничій сфері тягнула за собою цілу низку проблем соціально-політичного змісту, насамперед живили підґрунтя міжетнічних конфліктів. Дуже часто єврей – лихвар, торговець уособлював для українського селянина, російського робітника причини злиденного буття, соціальної несправедливості. Заохочувала ці настрої й офіційна влада, спрямовуючи соціальне незадоволення в вигідне їй річище. Тому не випадково, що саме в Україні на початку XX століття сформувалися умови діяльності чорносотенних рухів, для яких однією із ідеологічних засад було юдофобство.

Джерела та література

1. Гончаров В. Повседневная жизнь евреев Донбасса в конце XIX – начале XX века / В. Гончаров, О. Соболевская // Запорожские еврейские чтения: Доклады и сообщения (14-15 апреля 2011 г.). – Днепропетровск: Центр “Ткума”, 2012. – 268 с.
2. Гульдман В.К. Подольская губерния. Опыт географическо-статистического описания / В.Г. Гульдман. – Каменец-Подольский, 1889. – 150 с.
3. Долгатов А.Г. Правительственная политика по отношению к этноконфессиональным меньшинствам: “еврейский вопрос” в жизни советского общества (ноябрь 1917-го – начало 1930-х годов) / А.Г. Долгатов. – СПб., 2002. – 204с.
4. Духовний Б. А. Национальная политика Советской власти и евреи / Б.А. Духовний // Советское строительство. – 1928. – № 4.
5. Еврейская энциклопедия. Т.13. – М.: Терра, 1991.
6. Зингер Л.Г. Социально-экономические итоги разрешения еврейского вопроса в СССР. Очерки социальной истории советского еврейства. Дис. к.и.н. / Л.Г. Зингер. – М., 1947.
7. Короткі підсумки перепису населення України 17 грудня року 1926 – національний і віковий склад, рідна мова та письменність населення. Статистика України. Серія 1. Демографія. – Харків, 1928
8. Максимов О.В. Особливості призначення євреїв присяжними засідателями окружних судів Правобережної України в умовах судової реформи 1864 р. / О.В. Максимов // XX століття – етнонаціональний вимір та проблеми Голокосту: збірник наукових праць за матеріалами міжнародної науково-практичної конференції, Житомир, 22-23 жовтня 2010 р. – Дніпропетровськ: Вид-во Центр “Ткума”, 2001. – С.140-146.
9. Морозова А.В. Єврейське населення Лівобережної України в другій половині XIX – на початку XX ст. / А.В. Морозова. – К., 2009. – 300 с.
10. Мучник А. Єврейська грошова кооперація: історія, ідеологія, принципи та цінності. / А. Мучник. – К., 2005.
11. Нариси з історії та культури євреїв України. – К.: Дух і Літера, 2005. – 440с.
12. Орлянський В.С. Євреї України в 20-30-ті роки XX ст.: соціально-політичний аспект. В.С. Орлянський. – Запоріжжя, 2000. – С.50.
13. Полное собрание законов Российской империи. – 2-е собр. – СПб., 1839. – Т.14. – №12486. – С. 594-595.
14. Присяжнюк Ю. Українське селянство Наддніпрянської України: соціоментальна історія другої половини XIX – початку XX ст. Ю. Присяжнюк. – Черкаси: “Вертикаль”, ПП Кандич С.Г., 2007. – 640с.
15. Рудницька Н.В. Професійна освіта євреїв Волині у XIX – на початку XX ст. // Український історичний журнал. – 2001. – №6.
16. Самарцев І. Г. Євреї на Україні початку XX ст. / І.Г. Самарцев // Український історичний журнал. – 1994. – №1.
17. Сингаївські Н.М. Євреї та поляки в суспільно-економічному житті Правобережної України на початку XX ст. / Н.М. Сингаївські // XX століття – етнонаціональний вимір та проблеми Голокосту: збірник наукових праць за матеріалами міжнародної науково-практичної конференції, Житомир, 22-23 жовтня 2010 р. – Дніпропетровськ: Вид-во Центр “Ткума”, 2001. – С.147-153.

Доценко В. О. Социально-экономическое состояние еврейской общины украинских земель Российской империи в XIX веке

Объектом исследования является история еврейской общины украинских губерний Российской империи на протяжении XIX в. В статье рассматривается социально-экономическое состояние еврейской общины украинских губерний на протяжении XIX века, анализируются предпосылки создания еврейских общественных организаций Российской империи в начале XX века. На рубеже веков сформировалась специфическая социальная структура еврейского населения украинских губерний Российской империи. Даже поверхностный анализ, сопоставления социальной структуры еврейского и других этносов, позволяет сделать вывод о преобладании среди евреев региона представителей купеческой, ремесленной и ростовщической социальных групп. Преобладание евреев в непроемственной сфере приводило к межэтническим конфликтам с представителями украинского и польского этносов.

Ключевые слова: евреи, купцы, проценщики, ремесленники, “черта оседлости”, местечко, Правобережная Украина, Российская империя.

Dotsenko V. O. The socio-economic state of Jewish community of the Ukrainian provinces of the Russian empire is in a XIX century.

The object of study is the history of the Jewish community in the Ukrainian provinces of the Russian Empire during the nineteenth century. The article deals with the socio-economic status of the Jewish community in the Ukrainian provinces throughout the nineteenth century, analyzes prerequisites for the establishment of national Jewish organizations of the Russian Empire in the early twentieth century. At the turn of the century formed a specific social structure of the Jewish population of the Ukrainian provinces of the Russian Empire. Even a cursory analysis, comparing the social structure of the Jewish and other ethnic groups, suggests the predominance of Jews in the region of the merchants, craft and usurious social groups. The predominance of Jews in the non-manufacturing sector led to inter-ethnic conflicts with the Ukrainian and Polish ethnic groups.

Keywords: Jews, merchants, moneylenders, artisans, “Pale of Settlement”, place, Right-Bank Ukraine, Russian Empire.